

Dr. Anton Vratuša

DRUŽBENO ZGODOVINSKI POGLED NA SLOVENCE V AVSTRIJSKI ZVEZNI DEŽELI ŠTAJERSKI

1. UVOD

Več razlogov govori za to, da se vprašanje Slovencev v avstrijski zvezni deželi Štajerski znanstveno podrobneje razpravi. Predvsem gre za avtohtono slovensko narodno manjšino, ki je zaščitena z določili Avstrijske državne pogodbe (ADP) iz 1955. leta, toda tekoča politika v republiki Avstriji, zlasti v zvezni deželi Štajerski, in tudi del avstrijskega strokovnega in javnega mnenja postavljata pod vprašaj obstoj te manjšine in v državi matičnega naroda v republiki Sloveniji se o njej v glavnem molči. V takih razmerah ostanejo brez ustreznega odmeva izsledki raziskovalnega dela, ki pričajo o obstoju Slovencev na avstrijskem Štajerskem, večletna vztrajna opozarjanja Kulturnega društva člen 7, v Gradcu pa so le klic vpijočega v puščavi.

K zamegljevanju slike dejanskega stanja so prispevali med drugim tudi nezanesljivi izidi avstrijskih ljudskih štetij, zlasti po 1920 in še posebej po 1945. letu zavoljo uporabe strokovno pomanjkljive metodologije, umetne delitve Slovencev na windisch-slowenisch in obratno, deutsch-slowenisch in obratno ter vprašljive izvedbe ljudskega popisovanja, kakor tudi različne razlage popisnih rezultatov, prilagojene potrebam manjšinam nenaklonjene narodnostne politike, zgrajene na mitih, predsodkih in izključnosti. Zato ti podatki potrebujejo poglobljeno analizo, da bi lahko bili ustrezna strokovna podlaga za demokratično narodnostno politiko. Saj le objektivna strokovna analiza sicer obsežnega monografskega in drugega strokovnega gradiva in njegova nepristranska ocena lahko zagotovita potrebne elemente za ugotavljanje dejanskega stanja in odnosov ter za izvajanje narodnostne politike v skladu z veljavnimi mednarodnimi načeli o človekovih in manjšinskih pravicah.

Čas je torej, da znanost v Sloveniji v sodelovanju z vsemi, ki so pripravljeni na to, stavi pod drobnogled *celotno problematiko* Slovencev v avstrijski zvezni deželi Štajerski, kakor to že dalj časa uspešno izvaja v zvezi z zamejskimi Slovenci v Porabju, na avstrijskem Koroškem, in enako v Benečiji, Reziji in v Kanalski dolini ter na Goriškem, Tržaškem v Italiji.

2. DEŽELA IN LJUDJE: POGLED V PRETEKLOST

V zvezni deželi Štajerski žive Slovenci zlasti na prostoru, katerega z vzhoda omejuje potok Kučnica (Kutscheniza), ki se spušča od nemške Svete Ane (St. Anna a. Aigen) na jug in se pri Petanjcih izliva v Muro, z juga pa doljni tok reke Mure, ki je zahodno od Radgonskega kota do Špilja (Spielfeld) danes v glavnem tudi sloven-

ska etnična meja. Zahodno od tod, vse do Labota na Dravi ob koroško-štajerski meji, pa je ožji ali širši pas jezikovno mešanega ozemlja tudi severno od slovensko-avstrijske meje. Razlika med slovenskimi in nemškimi viri glede etničnega položaja je, predvsem dvojna: slovenski govore o prisotnosti živih ljudi, ki govore slovensko, nemški pa raje o izumrlih. Poleg tega nekateri nemški avtorji kažejo izrazito tendenco, da naštejejo čimmanj Slovencev, slovenski pa v glavnem težko priznajo dramatične posledice asimilacije.

V Radgonskem kotu, to je v vaseh Sieldorf (Zetinci), Laafeld (Potrna), Dedenitz (Dedonci), Zelting (Zenkovci), Goritz (Gorica) so Slovenci še danes strnjeno naseljeni in v večini. Severno od Radgonskega kota je mogoče slišati slovensko besedo na avstrijski strani Kučnice le še tu in tam na podeželju, v naselju Tauka ob avstrijsko-slovensko-madžarski tromeji pa še tega ne.

V pasu etnično mešanega ozemlja med Špiljem in Labotom so se ohranili le manjši otoki, poseljeni s prebivalci slovenskega materinega jezika, predvsem v hribovitih krajih, zunaj pomembnejših prometnih zvez (Laaken-Mlake). Prisotnost Slovencev na tem prostoru lahko ugotovimo tudi v nekaterih večjih krajih s sicer poudarjeno nemškim značajem (Leibnitz-Lipnica, Gamlitz-Gomilica, Leutschach-Lučane). Zunaj etnično mešanega področja na avstrijskem Štajerskem živi večje število Slovencev le še v Gradcu. O njihovi prisotnosti govori tudi Slovenska ulica, sicer pa gre tu v glavnem za novejšo priseljenice.

K ohranitvi slovenskega etničnega značaja v Radgonskem kotu je prispevalo v prvi vrsti tradicionalno, vase zaprto kmečko življenje. Poleg tega so zemlja, domača obrt in druge dejavnosti ob reki Muri omogočale sorazmerno ekonomsko samostojnost prebivalstva na vasi, s tem pa tudi določeno odpornost Slovencev pred vplivi iz izpostavljene postojanke nemštva – Radkersburga. Sicer pa je bilo to področje, tudi po ustalitvi meje med nemško in madžarsko državo – dalj časa ozemlje dvojne oblasti. Tako sta često pobirala svoj delež poleg domačega zemljiškega gospoda zdaj ta zdaj drugi sosed. Nič bolje ni bilo po padcu Nadžkanize (Nagykanizsa) leta 1600, ko je nastal med nemškimi utrdami in turškimi postojankami širok pas »nikogaršnje zemlje«.

Radgona je že v daljni preteklosti bila pomembno trgovsko središče na razviti prometni poti Ptuj–Ormož–Monošter (Szentgotthardt)–Sombotel (Szombathely). Prebivalci iz okolice so tukaj lahko prodajali kmetijske pridelke in izdelke domače obrti ter nabavljali dobrine, potrebne v gospodinjstvu, ter orodje in druge potrebščine pri obdelavi zemlje in pri domači obrti. Kljub temu je podeželje ob meji z Ogrsko gospodarsko in kulturno stalno zaostajalo. Bilo je pač dvakrat obrobno in oddaljeno tako od Dunaja kot od Budimpešte, stoletja dolgo pa tudi torišče oboroženih spopadov. Sicer pa je bila Radgona dolga stoletja pomembna trdnjava v vzhodnem obrambnem sistemu nemškega cesarstva. Zato ji je bilo predvsem do delovnih rok okoliških kmetov pri gradnji in popravilu okopov, utrd in kanala okrog mesta ter mostov čez Murine rokave, pa tudi mesta samega, večkrat močno prizadetega zavoljo požarov, povodnji in množičnih bolezni, v zamenjavo pa jim je dajala zavetje za mestnim obzidjem ob sovražnih napadih.

Z narodnostvenega stališča sta bili za Slovence v Radgonskem kotu pomembni še dve dejstvi. Vse do mirovne pogodbe v Saint Germainu 10. 9. 1919 so bili neposredno povezani s Slovenci širom po Avstro-Ogrski. Čeprav jih je mejna Kučnica od konca prvega tisočletja ločila od Slovencev med Muro in Rabo, ki so bili v okviru ogrskega kraljestva v državi dvoglavega cesarstva, so vendarle stalno delovale žive rodbinske in druge vezi. Fevdalno Prekmurje je bilo pod ogrsko oblastjo gosto naseljeno, gospodarsko razvitejši Radgonski kot v avstrijskem delu

države dvoglavega orla pa redkeje, zato je bil za njegove prebivalce privlačen. Delali so kot sluge ali dekle na posestvih na zahodni strani Kučnice ter na Apaškem polju. Tam so si ustvarjali tudi družine in kupovali zemljo nemških gospodarjev, ko so se ti premaknili v nove industrijske centre. Sveži dotok Slovencev je zapolnjeval praznine, ki jih je povzročala naravna in zavestno organizirana asimilacija. Zato ne preseneča dejstvo, da se je slovenski značaj zlasti petih slovenskih vasi, Dedonci, Potrna, Slovenska gorica, Zenkovci in Zetinci, zadržal v bistvu do današnjih dni, kakršen je bil ob reformaciji v 16. stoletju. Z vzhodne strani Kučnice je še dolgo po zmagi protireformacije v avstrijskih deželah prihajala pomoč zlasti v obliki verskih knjig v prekmurskem narečju, kakršno tudi danes prevladuje v Radgonskem kotu. V Petanjcih, na levem bregu Mure, je namreč bilo še dolgo po zmagi protireformacije v Sloveniji na posestvih ogrskih zemljiških gospodov taborišče za protestantske begunce. Posebne vrste povezava pa je delovala prek skrivnih poti čez nemško-ogrsko notranjo mejo na Kučnici, po katerih so tihotapili blago s seznama državnega monopola oziroma dobrine, ki so bile na drugi strani meje cenejše.

S štajerske smeri je ugodno vplivala, zlasti v drugi polovici devetnajstega stoletja, živahna narodno-prebudniška dejavnost. Saj so v manj kot dveh letih od skupno osemnajstih slovenskih taborov kar trije bili v bližini Radgone, in sicer: prvi v Ljutomeru (6. 8. 1868), osmi v Ormožu (8. 8. 1869) in dvanaesti pri Kapeli (19. 6. 1870). V Resolucijah zborovanja pri Kapeli beremo tudi dve zahtevi, ki se neposredno nanašata na Radgonski kot in njegovo povezavo z globljim slovenskim zaledjem. Uvedba slovenščine v šolskem pouku v Gornji Radgoni je gotovo tudi plod narodno-prebudniškega vala, ki je po 1848. letu zajel vso Slovenijo. Raziskovanje slovenskega etničnega prostora in slovenskih etničnih meja je dobilo zamah. Vidni slovenski kulturni delavci takratnega časa, znanci Andreja Guttmana, rojaka iz Potrne, so obiskovali Radgonski kot. Slavist Avgust Pavel iz Cankove na prekmurski strani Kučnice je v svojo izčrpno raziskavo cankovskega narečja vključil kot enakovredne tudi številne primere iz ljudskega izvirnega govora iz slovenskih vasi.

Tudi katoliška in protestantska cerkev sta imeli pomembno vlogo v boju proti raznarodovalnim pritiskom. Protestanti so v 16. stoletju uvedli šolo v slovenskem jeziku. Tako je tudi protireformacija morala v radgonskem podeželju zadržati bogoslužje v slovenskem jeziku, čeprav je sicer surovo obračunala s protestanti.

Trajno zaslugu za zaščito slovenskega jezika pred navalom germanskega pritiska v 19. stoletju ima vsekakor škof Anton Martin Slomšek. V okviru katoliške cerkvene uprave v Lavantinski škofiji je združil največji del slovenskega etničnega ozemlja na Štajerskem in podpiral slovenščino pri cerkvenih opravilih. Svoje je storila tudi slovenska knjiga, zlasti v okviru Mohorjeve družbe. O tem govore tudi sezname številnih slovenskih družin s tega področja, ki so bile naročene na njene publikacije. In tudi v Radgoni, v Zemljičevi tiskarni, so izšle nekatere slovenske knjige, predvsem nabožne vsebine.

Krog dejavnikov, ki so delovali za kulturni dvig prebivalstva, ne bi bil popoln, če ne bi omenili tudi znane avstrijske utrakvistične šole. Njena pglavitna naloga je sicer bila vzgoja otrok v nemškem duhu, zavedala pa se je, da deluje v razmerah, ko so otroci slovenskih staršev stopali v šolo praviloma brez znanja nemškega jezika in so se nemščine pravzaprav učili šele v šoli. Zato je nastopala z nemščino postopoma, toda vztrajno, svojo nenaklonjenost slovenskemu jeziku pa je izražala predvsem z opozarjanjem otrok, naj »v lastnem interesu« govore le nemško. Na radgonski srednji meščanski šoli – edini v Radgonskem kotu – je bila slovenščina tudi v prejšnjem stoletju le predmet (2 do 3 ure na teden), za katerega so morali starši svoje

otroke posebej prijaviti. Sicer pa sta bili radgonska meščanska in obrtna šola po svoji strokovnosti na dobrem glasu; saj se v njihovih šolskih izveštjih in seznamih najdejo tudi učenci in vajenci iz Ogrske (Prekmurja). Na pobudo kmeta Mateja Pintariča iz Dedonec je bilo leta 1910 ustanovljeno Katoliško-slovensko izobraževalno društvo v Radgoni. Pintariča je v prevratnih dneh ubila ročna bomba na njegovem domu, društvo pa se je 1929. leta »samo razpustilo« – po uradnem sporočilu nemških oblasti – zavoljo pomanjkanja članstva in sredstev.

Mesto-trdnjava Radkersburg je bila dolga stoletja izredno pomembna obrobna vojaška postojanka proti »nevarnosti z vzhoda«. Sodelovala je v prenekaterih vojnih spopadih. Statusa obmejne utrdbe je bilo mesto osvobojeno leta 1773, toda ostalo je sedež vojaških oblasti in posadk do današnjega dne. Tudi v 19. in 20. stoletju so se v Radkersburgu zvrstile številne vojske: Napoleonova kar dvakrat, 1805. in 1809. leta, slovenska, jugoslovanska in angleška 1918–1921. leta, Hitlerjeva po priključitvi Avstrije Tretjemu rajhu 1938. Radkersburg je bil tudi ena izhodiščnih točk Hitlerjevega napada na kraljevino Jugoslavijo 1941. leta ob tvornem sodelovanju avstrijskega poveljniškega kadra in vojakov. Nadporočnik Johann Micke iz Zenkovcev pri Cankovi, vodja znanega oboroženega upora v Radkersbergu 4. februarja 1919, je padel 9. aprila 1945 kot generalni poročnik, ko je poveljeval Hitlerjevemu oklopnemu Modri diviziji na Hrvaškem.

Okoliško prebivalstvo je bilo ob oboroženih spopadih in nemirih prvo na udaru, često tudi s hudimi človeškimi žrtvami. Po končanih vojnah so nemški gospodarji – po pravilu – pripeljali nove skupine Nemcev in zlasti nove vojake. V času miru je napredovalo zlasti mesto, slovenska okolica pa je imela razmeroma malo od te blaginje.

Kot je bilo fevdalno Prekmurje onstran Kučnice in Mure daleč od Budimpešte, prestolnice ogrskega kraljestva, je bila tudi pokrajina ob trdnjanskem mestu Radgoni daleč od Dunaja, prestolnice nemškega cesarstva. To oddaljenost je prebivalstvo ob ločnici nemškega in ogrskega sveta plačalo z lastnim zaostajanjem za razvojem drugih pokrajin v mejah skupne države. Zveni morda protislovno, toda dejstvo je, da sta tudi skromna razvitost in konzervativnost pokrajine prispevala k ohranitvi slovenskega jezika tistih, ki so vztrajali na svoji zemlji.

Položaj Slovencev zahodno od plodnega Radgonskega kota (politični okraji Leibnitz-Lipnica Deutschlandsberg, Eibiswald-Ivnik, Arnfels-Arnež) je bil sicer manj ranljiv pred zunanjimi napadi, narodnostno pa je bil manj odporen, saj je bilo to področje zavoljo goratosti pokrajine in obsežnih gozdov redkeje poseljeno in brez ustreznih prometnih zvez. Tudi v ta predel so prihajali Slovenci iz takratne Spodnje Štajerske in Ogrske (Prekmurje). Toda zveze s slovenskim zaledjem so bile skromnejše, asimilacija močnejša, splošna usmerjenost vseh hribovcev v dolino izrazitejša. Zato se je slovenska etnična meja na tem prostoru hitreje premikala na jug, zlasti še na obeh straneh poglavitne prometnice Dunaj–Maribor–Ljubljana–Trst. Ob njej se je poleg drugih prišlekov pospešeno naseljevalo tudi novo nemško prometno in drugo uradništvo, zlasti po izgradnji južne železnice (v vsej dolžini je bila odprta 27. julija 1857).

3. MED SOSEDI

Prva svetovna vojna je prinesla razpad avstro-ogrskega cesarstva in nastanek vrste novih držav na temelju mednarodnih odnosov sil ter pravice narodov na samoodločbo. Sovraštva in strasti, ki so se razvnele v štiriletnih strahotnih pustoše-

njih, in človeške žrtve, nova nasprotja na mednarodnem področju in izredna krhkost miru znotraj narodov in med narodi neposredno po vojni so onemogočili, da bi se na mirovnih pogajanjih nove mednarodne meje formirale dosledno v skladu s proklamiranimi načeli. Izid je bil ta, da se je svet sicer osvobodil nekaterih vzrokov prve svetovne vojne, vendar pa so narodi v novih mejah začeli življenje z novimi bremenmi, druge pa so še vedno bremenile tudi nekatera stara.

Dunaj je postal glavno mesto nemške republike Österreich-Avstrije. Že pridevnik »nemški«, pri imenu nove države, ni naznanjal nič dobrega za nenemške narodne skupnosti v njenih mejah, ne glede na to, ali so ostale tu na temelju izidov referendumov, ki so bili organizirani v delu Koroške in Gradišanske, ali pa so ji bile dodeljene na osnovi Saintgermainске oziroma Trianonske pogodbe.

Slovenci so bili razkosani na štiri države: v novi državni tvorbi Kraljevini SHS jih je bilo 1.060.000, v Italiji prek 400.000, v republiki Avstriji na Koroškem in Štajerskem čez 100.000, na Ogrskem prek 10.000. Slovenska Štajerska vse do Brežic in Save je bila še dolgo predmet avstrijskih ozemeljskih zahtev, Prekmurje pa madžarskih sanj, četudi so bili za časa Avstro-Ogrske v teh krajih Nemci oziroma Madžari le v mestnih središčih, če izvzamemo kolonizirano nemško prebivalstvo na Apaškem polju in v prekmurskih vaseh Očinje, Kramarovce ter na Kočevskem oziroma Madžare v vaseh vzdolž nekdanjih madžarskih vojaških postojank »Orseg«.

Ni potrebna posebna domišljija, da bi si predočili, kakšne posledice so te razmere imele na odnose na meji ob Muri. Mesto Radkersburg je ostalo brez višjega dela na desni obali Mure (Gries) in brez naravnega slovenskega gospodarskega prostora na jugu in vzhodu. Gries – današnja Gornja Radgona se je odslej samostojno in hitreje razvijala, ker se je pač lahko še naprej naslanjala na svoje naravno zaledje. Na zaprti državni meji je cvetelo tihotapstvo. Šele na koncu dvajsetih let so se razmere na meji toliko uredile, da je splošnega napredka v regiji lahko bilo deloma deležno tudi nemško mesto Radkersburg (izvoz z Goriškega). Ščasoma se je povezovanju na gospodarskem področju pridružilo še sodelovanje na področju kulture (pevska, glasbena, telovadna in gasilska društva). Na področju izobraževanja pa je med dvema svetovnima vojnama Radkersburg ostal dosledno zaprt.

Na avstrijskih tleh je zbuhalo sum vse, kar je bilo slovenskega. Po razpustitvi Pintaričevega katoliškega izobraževalnega društva so ostali Slovenci brez vsakega kulturnega društva. V letih 1923–1929 se poslednjič v tem obdobju omenja učiteljica slovenskega jezika na radgonski meščanski šoli. Kljub obveznostim, ki jih je Avstriji glede zaščite narodnih manjšin naložila Saintgermainska pogodba, so tudi v osnovnih šolah ves čas poučevali samo v nemščini. Slovenski jezik se je uporabljal le v evangeličanski fari, v katoliški pa že dalj časa v glavnem ne.

Priključitev Avstrije Hitlerjevemu nemškemu Rajhu 1938 leta je bila hud udarec za manjšine in za večinski avstrijski narod. Izbruh II. svetovne vojne pa je napovedal za vse Nenemce v Avstriji in Nemčiji pravo smrtno nevarnost. Vzporedno z oboroženimi silami so delovali Gestapo, Kulturbund in druga društva za iztrebljanje vsega nenemškega na tem prostoru in tudi drugod po Evropi.

Antifašistično gibanje v Avstriji, ki se je pojavilo v drugi polovici te vojne, je bilo preslabo, da bi bilo zagotovilo, da kazni, ki so jo zaslužili nacisti in njihovi pomočniki, ne bi prizadela 1945. leta tudi drugih avstrijskih državljanov na slovenskih tleh. To gotovo ni bilo v korist vzpostavljanja normalnih odnosov med sosednjimi državama po koncu vojne. Zahteve prihodnje nevtralne Republike Avstrije po celi slovenski Štajerski ravnotako niso delovale v tej smeri, pa tudi ne tiste jugoslovanske zahteve, ki so segale dalj od slovenskega etničnega ozemlja. Razlika v družbenih sistemih je prav prišla vsem »branilcem nemštva domovini zvestega Radkers-

burga«, da so lahko vsako pobudo ali besedo v prid zaščite manjšinskih pravic Slovencev v avstrijski Štajerski označili kot »sovražno subverzivno delovanje komunističnih provokatorjev«. Z istim namenom se je v politiki in v vsakdanjem življenju raje govorilo, da na južnih avstrijskih mejah leži »komunistična Jugoslavija«, kot pa da je tu Slovenija, torej matični narod slovenske manjšine na Avstrijskem Koroškem in Štajerskem. Tudi med domačini Slovenci je bilo češče v rabi »jugo(slovanski) radio, časopis, kraj«, kot pa »slovenski radio, časopis, kraj«.

Mesto Radkersburg in slovenska narodna manjšina na avstrijskem Štajerskem sta ponovno največ izgubila. Mesto je bilo v drugi svetovni vojni močno porušeno, saj je bilo ob sklepnih vojnih operacijah tudi samo krvavo bojišče. Ponovno je ostalo brez mostu na Muri. Ob kapitulaciji Nemčije maja 1945. leta je bilo le 467 prebivalcev in le štiri hiše so bile popolnoma nepoškodovane. Tudi okoliške slovenske vasi so v sklepnih vojaških operacijah večkrat menjale vojaškega gospodarja. Zarodki Osvobodilne fronte, ki so nastali na splošni antifašistični plimi, so bili prepovedani takoj, ko je bila vzpostavljena na avstrijskem ozemlju angleška vojna oblast na temelju razdelitve vojaških con med nekdanjimi zavezniki antifašistične koalicije. Udeleženci v tem antifašističnem boju so bili še dolgo po vrnitvi miru izpostavljeni splošnemu preziru in obsodbi.

Naravna posledica vojne in dogodkov po njej je bila ponovna popolna zapora meje vse do sklenitve Avstrijske državne pogodbe (ADP) 1955 leta.

Ratifikacija državnega sporazuma, katerega sopodpisnica je bila tudi Jugoslavija, je prispevala k normalizaciji odnosov. Tudi meja se je začela postopno odpirati. Srečanje predsednika JB Titā in predsednika Jonasa na novem, železo-betonskem mostu čez Muro, ko sta ga 1967. skupaj slovesno odprla, je zbudilo nova pričakovanja. Ta so se postopoma tudi uresničevala – na osnovi posebnih sporazumov o svobodnem prenosu blaga in vrednosti ter svobodnega prehoda čez mejo, o dvolastniških pravicah, o maloobmejnem prometu in drugih. Le do sporazuma o maloobmejnem gospodarskem sodelovanju zavoljo avstrijske nepripravljenosti nikakor ni prišlo. Zato se je načelo dobrega sosedstva in odprtih meja lahko uresničevalo le v omejenem obsegu.

Avstrijski parlament je ratificiral Avstrijsko državno pogodbo brez enega samega glasu proti. Toda že med pripravami na ADP so posamezniki v Avstriji začeli zanikati obstoj slovenske manjšine v avstrijski zvezni deželi Štajerski. In glej čuda: pri ljudskem štetju 1951. leta Slovencev v Radgonskem kotu avstrijski popisovalci sploh niso zabeležili – razen v Dedincih – čeprav so jih izkazovala vsa dotedanja ljudska štetja. Po podpisu državne pogodbe sta se pojavili zlasti dve tezi, ki ju v avstrijski javnosti še danes ponavljajo. Ena pravi, da je Slovencev na avstrijskem Štajerskem tako malo, da ne morejo biti subjekt pravic narodnostnih skupnosti (dr. Ermacora ter vrsta deželnih politikov), druga pa, da so Slovenci v avstrijski zvezni deželi Štajerski prišli po pomoti v ADP.

Ker so se pri ljudskih štetjih 1961, 1971, 1981, 1991 Slovenci ponovno pojavili na širšem področju, nekateri danes velikodušno priznajo, da jih je »okrog 1.000«.

Avstrijska Rektorska konferenca je v svoji izčrpni in strokovno utemeljeni raziskavi o etničnih skupinah v Avstriji Slovence v avstrijski zvezni deželi Štajerski – hkrati s Cigani – iz svoje razprave preprosto izpustila, ker jih pač zvezni zakon o manjšinah in sosvetih (1976) ne upošteva, kljub temu da je Avstrija ADP ratificirala brez rezerve in v globalnem tekstu. Ali to pomeni, da Slovenci na avstrijskem Štajerskem, tudi, če so v ADP, niso upravičeni na sicer skrbno izdelana in prepričljiva priporočila, ki jih je Rektorska konferenca naslovila na vse, od zveze do dežele in občine, ki so odgovorni za izvajanje ADP? Tudi če je univ. doc. na

univerzi v Gradcu dr. Wolfgang L. Gombocz, rojen v Potrni pri Radkersburgu v »dvojezični družini« z večletnim osebnim opazovanjem in raziskovanjem na mestu v drugi polovici sedemdesetih let dokazal, da Slovenci tam še vedno strnjeno živijo v več vaseh in da govorijo slovensko. Tudi če isto ugotavlja tudi profesor na Mariborski univerzi dr. Mirko Križman, priznani socio-lingvist, ki že leta opravlja raziskave med Slovenci na tem področju in objavlja slikovite izsledke o izprepletanju prekmurskega in štajerskega narečja v njihovem govoru. In kljub temu da skupina raziskovalcev etnologov z graške univerze na lastno začudenje celo v hribovski vasi »Blatten« odkrije slovensko-nemško dvojezičnost prebivalcev in ugotovi, da tudi tod žive avtohtoni Slovenci. In tudi če do istih izsledkov pride v svoji pretresljivi in poučni dokumentarni filmski zgodbi mladi avstrijski filmski režiser J. W. Schmelzer. In tudi če priznani raziskovalec manjšinskih problemov prof. Theodor Veiter izrecno opozarja, da »alle in Österreich beheimateten Volksgruppen ohne Ruecksicht auf ihre Organisationsanzahl und Organisationsform das Recht auf Gleichbehandlung und Sprachminderheitenschutz haben«.

Kljub vsemu temu dr. F. Ermacora v pismu z dne 6. 7. 1978 WL Gomboczu ponavlja: »Kakor zelo vam priznavam, da bi lahko imeli prav, tako malo se dajo ta dejstva na podlagi uradne dokumentacije potrditi.« Njegova strokovna stališča pa so olajšala tudi avtorjem publikacije urada avstrijskega kanclerja »Die Rechtliche Stellung der Volksgruppen in Österreich«, Wien 1977 – da na podlagi uradnih podatkov avstrijskih ljudskih štetij že med pripravi za podpis državne pogodbe ni bilo več »slovenske manjšine v označeni velikosti« (str. 4), ki bi po avstrijski interpretaciji določila, kaj je mešano ozemlje in kaj ni, in po kateri naj bi pač bilo Avstriji prepuščeno, da sama odloča, ali naj uveljavi določila člena 7 državne pogodbe in kako naj jih izpolnjuje (T. Zorn, 1978, str. 432). V takih okoliščinah je seveda še danes mogoče sprenevedanje, da se ugotovi željam Slovencev na Štajerskem »sofern die Voraussetzungen dafür bestehen«.

Nekaj pa se je vendarle spremenilo: o temi, ki je do včeraj bila *tabu*, se je začelo govoriti. Molk je prebit. Strokovne ugotovitve so postavile nosilce teze o »neobstoju« Slovencev v avstrijski zvezni deželi Štajerski ob zid. Zdaj ne morejo več zanikati, da tam živijo ljudje, ki govorijo slovensko. Zato se zatekajo k drugim izgovorom. Eni pravijo, da izpričevanje slovenskega jezika še ni dovolj za dokaz o »slovenski zavesti«, da gre verjetno za tiste dvojezične prebivalce, ki še niso dovolj prepojeni s spoznanjem, da je v njihovem lastnem interesu, da se popolnoma zlijejo z nemško govorečo večino (nezavedni asimilanti), da bi bili v polni meri deležni nemške kulture, ki je vsekakor višja in širša od obzorja dvojezičnih vaščanov v Radgonskem kotu. Drugi trdijo, da baje poznajo ta jezik le ostanki nekdanje manjšine, ki izumira oziroma bo zagotovo izumrla, ko bo sedanja najstarejša generacija legla v grob. Tretji se presenečeno sprašujejo: Zakaj pa se ne oglasijo, če zares so? In celo zmerjajo manjšino, če že je, zakaj se je potuhnila. Hkrati pa organi javnega reda skrbno spremljajo, kaj se dogaja v zvezi z zadevo, ki baje »vznemirja javnost«. Zato ni čudno, da je tudi ekipa etnologov z univerze v Gradcu, avstrijskih državljanov, po lastnih izjavah »imela spremstvo«, brž ko se je pojavila v »Mlaki«, in se je zato odločila, da »na prošnjo občanov, katere je izpraševala«, uporabi psevdonime ne samo za izprašance, ampak tudi za njihovo vas. Organi javnega reda pa ob podpori lokalnih in tudi višjih nosilcev družbenih funkcij praktično dan za dnem zasledujejo znanstvenika, avstrijskega državljana, člana predsedstva Kulturnega društva čl. 7, ki je kriv samo zato, ker se je oglasil v obrambo pravic slovenske narodne skupnosti in drugih etničnih skupin (Romi in Sinti), ki jih avstrijska zakonodaja in politika prav tako ignorirata.

Med najpomembnejšimi zahtevami Kulturnega društva člen 7 so predlogi za organiziranje dvojezičnih otroških vrtcev na področju dvojezičnega prebivalstva; za prostovoljen ali obvezen pouk slovenščine v šoli; za svobodno kulturno organiziranje in delovanje narodnih skupnosti; za nemoteno zbiranje ljudskega izročila in narodopisnega gradiva in za organizirano raziskovanje preteklosti Slovencev na Štajerskem; za ustvarjanje materialnih pogojev za take in podobne dejavnosti. Vse to zahteva člen 7 Avstrijske državne pogodbe. In tudi Zvezni zakon o narodnih skupinah (7. julija 1976).

4. POGLED V PRIHODNOST

Razmere, v katerih že desetletja živijo Slovenci v avstrijski zvezni deželi Štajerski, so pripomogle k temu, da ta etnična skupina *vse bolj postaja objekt*, o katerem se razpravlja, in *vse manj deluje kot subjekt*, ki bi bil sposoben, da vzame v svoje roke prihodnost lastnega materinega jezika. V stalni družbeni in psihološki utesenjenosti, zanikanju in zamolčevanju vse bolj blede njihovo upanje, da bi se stvari kmalu spremenile. Saj vsakodnevno ugotavljajo, da volja večine velja več kot argumenti manjšine. Zlasti mlajša generacija se umika vase ali pa se trudi, da bi se čimbolj izenačila z vrstniki večinskega naroda. V njenem pojmovanju blede občutek, da je materin jezik posebna vrednost in bistveni element njene lastne osebnosti ter dejavnik enakopravnosti v dvojezični družbi. Zato ga javno vse manj uporablja: saj je izgnan tudi iz igre in šole in cerkve. Vendar še rada prisluhne slovenski pesmi. Slovensko pa govori praviloma le, ko se sreča s sorodniki in znanci »z one strani«, ali pa v ožji družbi, za mizo s steklenico vina. In tudi zakolne še po slovensko. Postaja nezaupna do vsega, kar moti »status quo« neprijaznega vsakdanjika. Zato v glavnem le opazuje organizirane napore, da bi se sedanje stanje spremenilo.

Ni dvoma, da bi prenehanje s trobentanjem o »slovanski nevarnosti« bistveno olajšalo celotno ozračje. Jasno pa je, da do zaželeno spremembo ne bo prišlo samo po sebi. Predolgo je bila ljudska zavest hranjena z miti, prividi in organizirano gonjo proti drugačnosti, da bi se zlahka osvobodila tega bremena. Ljudje ob meji si žele resničnega miru. To so pokazali tudi ob nedavnih bojih za osamosvojitve Slovenije. S skupnimi napori so pomogli sosedni Gornji Radgoni pri odstranjevanju posledic oboroženega spopada. Vse bolj je jasno, da mirno sožitje ob medsebojnem spoštovanju interesov nima alternative. Seveda pa je miroljubna alternativa možna le, če celotni družbeni sistem omogoča enake pravice za vse, če je ozračje za vse enako prijazno – torej tudi za manjšino – in če se drugačnost, večjezičnost in večkulturnost ne ocenjujejo kot breme, ampak kot vrednost za vse.

Dejstvo je, da sta tako Avstrija kot SFRJ – s podpisom Avstrijske državne pogodbe priznali državne meje, ki so bile sankcionirane s to pogodbo. To sta slovesno potrdili tudi s podpisom Helsinške listine in drugih dokumentov o evropski varnosti in sodelovanju. Republika Slovenija je prevzela vse mednarodne obveznosti in pravice, ki jih je bila podpisala bivša SFRJ. Torej ni nobene podlage za zastraševalne glasove v sosednji Avstriji, kako baje postavljanje problema manjšinskih pravic v Avstriji pomeni oživiljanje ozemeljskih zahtev. Dejstvo pa je, da so Slovenci v svojem tisočletnem boju za obstoj spoznali, kakšno vrednost predstavlja materin jezik, domača beseda, ljudsko izročilo in kulturna dediščina. Zato so proti vsaki praksi, ki posamezniku ali pa narodni skupnosti krati pravico do lastnega jezika, do nemotenega razvijanja njegovih ustvarjalnih zmožnosti.

Nobena skrivnost ni, da je poglavitni vir nenaklonjenosti Slovincem v avstrij-

ski zvezni deželi Štajerski – v Radkersburgu in v Gradcu. V resnici pa bi prav Bad Radkersburg in Gradec največ pridobila, če bi svojo narodnostno politiko uskladila z določili ADP. Če politika etničnega razlikovanja ne bi še vedno obremenjevala njunega ozračja, bi se obema mestoma na bregovih Mure odprle nove možnosti za sodelovanje ob meji, podobno kot so se razvile med Gorico in Novo Gorico ob slovensko-italijanski meji. Tudi tam je slovensko in italijansko prebivalstvo v eni sami generaciji pregrmelo strahote dveh svetovnih vojn v glavnem na različnih straneh bojne fronte in tudi tam so bili Slovenci žrtev fašistične raznarodovalne politike. Vendar pa so našli v novih razmerah pot k sožitju in plodnemu sodelovanju.

Če si ogledamo problem brez predsodkov, bomo videli, da imata tudi v našem primeru obe strani neprimerno več skupnih kot pa nasprotnih interesov. Leta 1919 je bil dotlej cvetoči Radkersburg odrezan od naravnega gospodarskega zaledja (kjer žive Slovenci), nekdanji Gries – danes Gornja Radgona – na desni obali Mure, ki je bil dotlej sestavni del Radgone, je ubral lastno pot. »Nemška« Radgona je stopicala na mestu, »slovenska« Radgona pa se je, naslonjena na svoje naravno zaledje, razvila v samostojno gospodarsko, kulturno in prometno središče. Tako lahko danes Gornja Radgona nastopa kot enakopravna udeleženka z Bad Radkersburgom pri reševanju skupnih problemov na gospodarskem, kulturnem, socialnem področju in za razvoj človeku prijaznega okolja. Kmetijstvo je na obeh straneh Mure sorazmerno nerazvito in ga pritiskajo podobni problemi; promet se duši in onemogoča, da bi mesti in njuna okolica uživali prednost svoje naravne lege ob prometnici, ki je že v antičnem svetu povezovala jug in sever; voda v Muri ter v njenih pritokih in odtočnih kanalih nujno potrebuje očiščenje in čaka na smotrno izkoriščanje tudi svojih energetskih zmogljivosti; uporaba podzemeljskega bogastva za zdraviliščne, energetske in turistične namene zahteva skupen ali vsaj usklajen nastop. Če bi vsi svojo pozornost obrnili v to smer, bi se pokazala v prijaznejši luči tudi vprašanja, ki so v sedanji obrnjenosti navznoter in izključljivosti videti skoraj nerešljiva.

V funkciji politike odprtih meja ter optimalne izrabe vseh možnosti bo tudi vrednost dvojezičnosti prišla do polne veljave. Danes njen pomen ne presega interesa vsakdanje trgovine pri tujih nakupih v Radkersburgu, jutri, ob naravnosti v svet, pa bo dvojezičnost naravna potreba v službi ponovnega odpiranja svetu tudi kulturnih vrednot starodavnega Radkersburga na stičišču nemškega, ogrskega in slovenskega sveta.

V takih okoliščinah tudi misel na vračanje dvojezičnega napisa ob mostu na Muri in njihovo postavljanje v dvojezičnih vaseh ne bi smelo biti nekaj »nesprejemljivega«. Morda bi začutili tudi potrebo po pripravi novega Vodiča po Radkersburgu, ki naj obiskovalcu predstavi prispevke tega starodavnega mesta v splošno zakladnico človeštva in ne le del, ki je vezan na njegovo preteklo poslanstvo v okviru nekdanje imperialne politike Frankov, Germanov in Habsburžanov. Sicer pa, kaj bi dalje naštevali, členi 7, 9 in 21 Avstrijske državne pogodbe so dovolj jasni. Obstoj slovenske manjšine na avstrijskem Štajerskem pa izpričujejo živi ljudje. Prav je imel nekdanji avstrijski zvezni kancler Bruno Kreisky, ko je dejal, da je »edini oziroma najpomembnejši temelj za izpolnitev državne pogodbe – dejanski obstoj manjšine, ne pa želje in izpovedi voditeljev.«

Skupna izkušnja opozarja, da le pogled v prihodnost, ne pa vračanje v preteklost – odpira pot v sožitje.